

تجربه نشان داده است که اگر کتاب‌های آموزشی در جهت هدف‌های آموزش و پرورش تولید شوند، می‌توانند نقش مؤثری در پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان ایفا کنند.

علیرضا حاجیان زاده، مدیرکل دفتر انتشارات کمک آموزشی

نگاه کارشناسانه

کتاب‌های آموزشی و تأثیر طرح سامان بخشی

اشاره

این بار کارشناسان و مدیران وزارت آموزش و پرورش، و سرگروه‌های داوری جشنواره‌ی کتاب‌های آموزشی رشد به پرسش‌های ما پاسخ گفته‌اند؛ پرسش در باب تعریف کتاب آموزشی مناسب، مرز میان حل المسائل و کتاب آموزشی، ضرورت ورود وزارت آموزش و پرورش به حوزه‌ی کتاب‌های آموزشی، تأثیر «طرح سامان بخشی»، و راه‌های ارتقای کیفیت برگزاری جشنواره.

در مجموع می‌توان گفت، پاسخ دهندگان نسبت به «حل المسائل» نظر منفی دارند، ورود وزارت آموزش و پرورش را به حوزه‌ی کتاب‌های آموزشی، در حد نظارت و هدایت مجاز می‌دانند، و طرح سامان بخشی را نسبتاً موفق می‌دانند، اما بیش از این از آن انتظار دارند.

زنده‌یاد **جعفر علاقه‌مندان** نیز به پرسش‌های این نظر خواهی پاسخ گفته است، در واقع، توفیق دریافت نظرات آن عزیز، چند ماهی پیش از وفاتش دست داد. خدایش بیامرزد.

نام و مسؤولیت پاسخ دهندگان، از این قرار است:

۱. زنده‌یاد مهندس جعفر علاقه‌مندان، معاون وزیر و رئیس سابق سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
۲. مهندس مهدی نوید ادهم، رئیس سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
۳. دکتر علی اصغر فانی، معاون آموزش و پرورش نظری و مهارتی
۴. سید مختار موسوی، معاون آموزش عمومی و امور تربیتی وزارت آموزش و پرورش
۵. علیرضا حاجیان زاده، مدیر کل دفتر انتشارات کمک آموزشی
۶. عباس حاجی آقالو، مدیر کل سابق دفتر آموزش و پرورش ابتدایی و پیش‌دستانی
۷. محمد علی شامانی، معاون کتاب و دبیر طرح سامان بخشی کتاب‌های آموزشی دفتر انتشارات کمک آموزشی
۸. مهندس ابوالقاسم جاریانی، معاون دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی فنی و حرفه‌ای و کار دانش
۹. نصرت‌الله جواهری پور، رئیس سازمان آموزش و پرورش شهر تهران
۱۰. سهراب غلامپور، سرگروه داوری حوزه‌ی آموزشی زبان انگلیسی
۱۱. علاء نوری، سرگروه داوری حوزه‌ی آموزش مهارتی و روش تدریس
۱۲. قاسم کریمی، سرگروه داوری حوزه‌ی آموزش عربی
۱۳. خسرو داوودی، سرگروه داوری

- حوزه‌ی آموزش ریاضی
۱۴. هوشنگ اطلاعاتی، سرگروه داوری حوزه‌ی آموزش حرفه و فن
 ۱۵. فاطمه رضانی، سرگروه داوری حوزه‌ی آموزش تعلیم و تربیت دینی
 ۱۶. محمد فرخی، سرگروه داوری حوزه‌ی آموزش زبان و ادبیات فارسی
 ۱۷. حسن طاهری، سرگروه داوری حوزه‌ی آموزش علوم تجربی
 ۱۸. منصور ملک عباسی، سرگروه داوری حوزه‌ی آموزش جغرافیا
 ۱۹. مسعود جوادیان، سرگروه داوری حوزه‌ی آموزش تاریخ
 ۲۰. دکتر حسین قاسم پور مقدم، سرگروه داوری حوزه‌ی آموزش زبان و ادبیات فارسی
 ۲۱. حمید محمد ظاهری، سرگروه داوری حوزه‌ی آموزش هنر

کتاب آموزشی مناسب چگونه کتابی است؟

جوهری پور: دارای اعتبار علمی، تحریک‌کننده‌ی حس کنجکاوی دانش‌آموز و کتابی پرسش‌برانگیز و خودآموز است.

فانی: تسهیل‌کننده‌ی درک مطالب برای دانش‌آموز، و در راستای هدف‌های کتاب درسی است.

زنده‌یاد علاقه‌مندان: بیش‌تر بر مبنای انگیزه‌ها، دانش قبلی، توانایی و سطح

تسلط مخاطب تدوین می شود.

نوید: اطلاعات و داده ها را به راحتی در اختیار دانش آموزان قرار می دهد.

عباس حاجی آفالو: در طول و یا عرض برنامه ی درسی بر غنای آن می افزاید.

جاریانی: به ویژگی های فردی دانش آموز توجه کرده است.

غلامپور: کتابی است که تمرینات آن در فراگیران ایجاد انگیزه می کند.

اطلاعی: تفکر خلاق و مهارت های اساسی را پرورش می دهد و باعث دانش افزایی، یادگیری عمیق و پایدار، و... می شود.

رضانی: موضوعات آن با سطح و فهم و درک و نیاز کودکان هم خوانی دارد، با سازماندهی مناسب، مخاطب را به موضوع علاقه مند می کند، از روندی منطقی بهره مند است، برای تفهیم مطلب و ترغیب مخاطب، ذهن او را درگیر و فعال می کند.

فرخی: ملاک ها و معیارهای کارشناسان و صاحب نظران را مد نظر قرار می دهد و هدف هایی که از تولید آن انتظار می رفته را برآورده می کند.

طاهری: یک معلم است. یعنی همان انتظاری که از یک معلم خوب داریم،

می توانیم از کتاب آموزشی هم داشته باشیم. ملک عباسی: با هدف های نهان و آشکار کتاب درسی هماهنگی دارد.

جوادیان: از یک سو با علاقه های مخاطبان متناسب است، و از سوی دیگر مطالعه ی آن به تحقق بخشی از هدف های آموزشی منجر می شود.

محمد ظاهری: در تحقق و توسعه ی هدف های آموزشی، روش ها و مطالب تازه ای ارائه می کند.

قاسم پور مقدم: تابع استانداردهایی است که دانش آموز نسبت به استفاده از آن رغبت نشان می دهد.

مرز میان حل المسائل و کتاب آموزشی کجاست؟

فانی: حل المسائل دانش آموز را از تفکر باز می دارد، در حالی که کتاب آموزشی یادگیری را سرعت و تعمق می بخشد.

جاریانی: حل المسائل لذت تفکر خلاق و حل مسأله را از دانش آموز می گیرد، و این در حالی است که کتاب آموزشی به اصل فراگیری توجه دارد.

مهندس مهدی نوید ادهم

نوید: کتاب آموزشی مطالب کتاب درسی را تثبیت و به آن عمق می‌بخشد، اما حل المسائل اجازه‌ی ابتکار و خلاقیت را از دانش آموز می‌گیرد.

حاجی آفالو: تأکید حل المسائل بر پاسخ است، و تأکید کتاب‌های آموزشی بر سؤالات و مسائل.

المسائل تأیید نمی‌کند.

فرخی: از نظر بسیاری از کارشناسان، حل المسائل منبع مناسبی نیست، اما مسلم است، شیوه‌های درستی هم برای استفاده از این قبیل کتاب‌ها وجود داشته‌اند که در حال حاضر کم‌تر مورد توجه قرار می‌گیرند.

طاهری: حل المسائل، آن گونه که در ایران رایج شده است به جای دانش آموز فکر می‌کند، در نتیجه آموزشی نیست.

ملک عباسی: برخلاف علوم پایه، حل المسائل در علوم انسانی همچون جغرافیا چندان مطرح نیست.

جوادیان: حل المسائل حفظ مطالب، و کتاب آموزشی فهم مطالب را وجهی همت خود قرار می‌دهند.

حاجیان زاده: ایجاد مسأله برای دانش آموز و حل مسأله توسط او، خلاقیت در پی دارد. در واقع، تفاوت حل المسائل با کتاب آموزشی در همین است که حل المسائل زمینه‌ی مهارت یافتن در حل مسأله را از دانش آموز می‌گیرد.

نوری: کتاب حل المسائل، فرصت درگیر شدن با موضوع و لذت آموختن را از دانش آموزان سلب می‌کند.

کریمی: حل المسائل از جمله بدترین کتاب‌های موجود است. نه تنها کتاب کمک آموزشی نیست، بلکه به اذعان بسیاری از معلمان دلسوز، همه‌ی رشته‌های آنان را پنبه می‌کند.

داوودی: حل المسائل کتابی است که به جای بچه‌ها فکر و کار می‌کند که این با تعریف کتاب آموزشی متفاوت است. اما به طور مطلق نمی‌توان آن‌ها را نفی کرد و در شرایط خاص، این کتاب‌ها به نوعی رفع مشکل می‌کنند.

اطلاعی: حل المسائل دقیقاً برعکس کتاب آموزشی عمل می‌کند و از این رو نمی‌تواند برای دانش آموزان مفید باشد.

رمضانی: مطمئن هستم، هیچ معلم یا برنامه‌ریزی، استفاده‌ی دانش آموزان را از حل

با توجه به شمارگان بالای کتاب‌های آموزشی، آیا ورود آموزش و پرورش به این حوزه ضرورت دارد؟

فانی: ورود آموزش و پرورش برای ارزیابی، و تعیین معیار و استاندارد تولید کتاب‌های آموزشی و تطابق آن‌ها با هدف‌های کتاب درسی، ضروری است. جاریانی: بله، به دلیل مرتفع ساختن

قسمتی از خلا‌های موجود.

زنده یاد علاقه‌مندان: ورود آموزش و پرورش به این حوزه، به عنوان راهنما و هدایتگر حتماً لازم است.

حاجی آقالو: آموزش و پرورش نباید وارد تولید کتاب‌های آموزشی به منظور شرکت در این رقابت شود، بلکه باید با عرضیه کتاب‌های آموزشی مسأله محور و تحریک کننده کنجکاوی، ذائقه‌ی دانش‌آموزان و نویسندگان این کتاب‌ها را تغییر دهد.

موسوی: اگر مدد رسانی به آموزش و تکمیل یادگیری‌ها مورد نظر باشد، می‌تواند مناسب باشد.

غلامپور: نظارت آموزش و پرورش، چون باعث رقابت بین ناشران و در نتیجه پیشرفت محتوای کتاب‌های آموزشی شده است، ضرورت دارد.

نوری: حضور آموزش و پرورش در نقش هدایت کننده، الگو دهنده و حمایت کننده ضروری است.

کریمی: ورود آموزش و پرورش یا دولت را در این عرصه‌ها صلاح نمی‌دانم، زیرا یک دستگاه بزرگ دولتی مانند آموزش و پرورش، باید به طور کلان برنامه ریزی کند و میدان را برای فعالیت و مشارکت

بخش غیر دولتی باز کند.

داوودی: قطعاً ضروری است؛ مثل همین کاری که طرح سامان بخشی انجام می‌دهد. یعنی ممیزی نمی‌کند، بلکه ملاک می‌دهد، داوری می‌کند و خط می‌دهد به تولید کتاب مناسب.

اطلاعی: در جایگاه نظارت، کارشناسی، هدایت و مشاوره، آموزش و پرورش باید نقش خود را پررنگ تر از قبل ایفا کند.

رمضانی: آموزش و پرورش در این زمینه باید به نوعی، سفارش دهنده و حمایت کننده باشد.

فرخی: آموزش و پرورش نباید با بخش خصوصی وارد رقابت شود، بلکه باید مقدمات کار را به گونه‌ای فراهم کند که بخش خصوصی، توانمندی‌های لازم را در زمینه‌ی تولید کتاب‌های آموزشی مناسب به دست آورد.

طاهری: آموزش و پرورش، به جای ورود به این حوزه، باید سطح روش‌های یاددهی-یادگیری معلمان و دانش‌آموزان را بالا ببرد.

ملک عباسی: ورود آموزش و پرورش می‌تواند بسیار مهم، راهنما و روشنگر باشد؛ البته با دخالت و نظارت کارشناسان و مؤلفان.

مهندس ابولقاسم جاریانی

حسن طاهری

باید اطلاع رسانی آن بهتر از حالا باشد. اطلاعاتی: طرح سامان بخشی فضای مناسبی را برای یک رقابت سالم و مؤثر در تولید کتاب های آموزشی ایجاد می کند و تأثیر آن در بلند مدت چشمگیر خواهد بود.

فرخی: در صورتی که ملاک ها و معیارهای جدید تولید کتاب های آموزشی به سرعت مدون و در اختیار تولید کنندگان و مخاطبان قرار گیرد، تأثیرات بسیار مطلوبی در پی خواهد داشت.

طاهری: اگر این طرح پشتیبانی شود، در کنار ملاحظات دیگر می تواند مؤثر واقع شود. جوادیان: اگر این طرح استمرار یابد، تبلیغات درستی داشته باشد و کار داوری آن باجدیت همراه باشد، تأثیر مثبت خواهد داشت. ضعف عمده ی طرح موجود را می توان همراه نشدن سایر مراکز و نهادهای مرتبط، مثل وزارت ارشاد اسلامی عنوان کرد.

پیشنهاد یا توصیه ی شما برای ارتقای کیفیت برگزاری جشنواره در سال های آینده چیست؟

نوری: مراحل و معیارهای انتخاب کتاب با روندی علمی هماهنگ شود.

جوادیان: حداقل تا هدایت بازار موجود به سمت و سوی صحیح، دخالت آموزش و پرورش لازم و ضروری است. قاسم پورمقدم: آموزش و پرورش به عنوان متولی اصلی برنامه های درسی، حتماً ضرورت دارد که وارد این حوزه شود.

تأثیر طرح سامان بخشی را تا چه اندازه می دانید؟

جاریانی: سعی بر استاندارد سازی و هدایت بازار نشر دارد.

حاجیان زاده: هدف طرح سامان بخشی این است که ناشران از این که چه کتاب هایی تولید و مخاطبان از این که چه نوع کتاب هایی را انتخاب کنند، آگاه شوند.

شامانی: این طرح به دنبال ممیزی کتاب های آموزشی نیست، بلکه ناشران را در تولید کتاب های مناسب یاری می دهد و سطح توقع معلمان و دانش آموزان را از کتاب های آموزشی بالا می برد.

داوودی: اصل طرح خیلی خوب است و اگر می خواهد موفق باشد و تأثیر بگذارد،

محمد علی شامانی

ضعف‌های کتاب‌ها،
به ناشران آن‌ها.
جوادیان: اطلاع
رسانی و پرهیز از
شتاب در برگزاری
جشنواره.

جواهری پور: به جای کتاب آموزشی،
به تولید کتاب مرجع مبادرت کنیم. نکته‌ی
دیگر با توجه به عمیق‌تر شدن شکاف دانایی
از کتاب الکترونیکی و از فناوری نوین استفاده
کنیم.

فانی: بیان هدف‌های برگزاری جشنواره
به صورت دقیق، و تعیین معیارها و ملاک
های ارزیابی و ابلاغ پیشاپیش آن‌ها به
مؤسسات، موجب ارتقای کیفیت جشنواره
خواهد شد.

جاریانی: بهتر است خبر برگزاری
جشنواره و تاریخ آن از رسانه‌های همگانی
اعلام شود و نمایندگان استان‌ها هم در
جشنواره حضوری جدی‌تر داشته باشند.
زنده یاد علاقه‌مندان: به اعتقاد من، کار
فرهنگی و آموزشی بیش‌تری باید صورت
بگیرد و این راه حل، خارج شدن از مشکلاتی
است که امروزه دچار آن هستیم.

دکتر علی اصغر فانی

داوودی: بحث داوری جشنواره خیلی
مهم است و کیفیت برگزاری جشنواره به
کیفیت داوری بستگی دارد. در نتیجه، باید به
این موضوع بیش‌تر توجه شود

اطلاعی: برگزاری

نشست‌های هم‌اندیشی
ناشران، مؤلفان،... را
پیشنهاد می‌کنم.

رضانی: تقویت
جریان اطلاع‌رسانی
جشنواره.

طاهری: طرح

سامان‌بخشی و
جشنواره به‌عنوان
بازوی آن، باید با
اقدامات ملی نه‌دولتی

تجدید حیات پیدا کند. این طرح باید به‌عنوان
یک N.G.O فعال شود.

ملک‌عباسی: جلسات مشترکی بین
ناشران و مؤلفان از یک سو، و کارشناسان
گروه‌های درسی از سوی دیگر برگزار شود.

محمدظاهری: به حوزه‌های آموزشی که
در آن، تعدد، تنوع رشته‌ها وجود دارد، مثل
هنر، تربیت بدنی و... توجه شود. و دسته
بندی موضوعی و رشته‌ای متناسب با نیازهای
آموزشی دانش‌آموزان و معلمان صورت
گیرد.

قاسم‌پور مقدم: به موقع بودن
اطلاع‌رسانی، انتخاب اعضای کمیته‌های
داوری براساس معیارهای مصوب و در
صورت امکان، ابلاغ نارسایی‌ها و

هوشنگ اطراعی